

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

Ikkinchi jahon urushi yillarida O'zbekistonda xalq ta'lim tizimidagi holat.

Mavlonov Asliddin Shuxratovich

Samarqand shahar Ichki Ishlar

Vazirligi akademik litseyi yetakchi o'qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqolada Ikkinchi jahon urushi yillarida yurtimizning maorif tizimi, maktablar hamda ulardagi ta'lim jarayonlari, o'quvchilarning o'qitilishi jarayonlari, yangi o'qitish muassasalarining tashkil etilish jarayonlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: front, maorif tizimi, umumiy majburiy ta'lim, ilmiy o'qartuv muassalari.

Annotation: This article analyzes the educational system of our country during the Second World War, schools and their educational processes, the processes of training students, and the processes of establishing new educational institutions.

Key words: front, educational system, general compulsory education, educational institutions.

Urushning dastlabki davridan boshlab, ittifoq hududidagi o'quv muassasalari evakuatsiya qilina boshlandi. Urush davri bo'lishiga qaramasdan ta'lim tizimi to'xtab qolishi mumkin emas edi. Shuning uchun SSSR MIK tomonidan ta'lim sohasiga oid ko'plab dekretlar qabul qilindi. Ulardagi asosiy mazmun evakuatsiya qilingan o'quv-ta'lim muassasalarini tezlik bilan faoliyatini yo'lga qo'yish edi.

Shubhasiz, tez chekinish sharoitida va frontga yaqin joyda uyushqoqlik bilan barcha mulk va odamlarni olib chiqish mumkin emas edi. Xususan, Leningrad blokadasi 1941 yil sentyabr oyida boshlangan shaharning ilmiy muassasalarini evakuatsiya qilishga to'sqinlik qildi. Leningrad akademik muassasalarining ilmiy xodimlarining uchdan bir qismi blokada jarayonida omon qolmadi. Ilmiy muassasalar mamlakatning sharqiy viloyatlariga evakuatsiya qilindi. Institutlar fizika, matematika va kimyo fanlari Qozonda, geologiyada joylashgan fanlar - Uralda, biologiya fanlari - Frunzeda, gumanitar fanlar - Toshkent va Olmaotada. [1]

Urush davri tajribasi mavjud maxsus nomenklaturaga tuzatishlar kiritdi universitetlar tomonidan taqdim etilgan imkoniyatlar. Ularning soni kengaytirildi. Ishlab chiqilgan va o'quv jarayoniga yangi mutaxassisliklar bo'yicha rejalar kiritildi: radiotexnika, harbiy qurilish inshootlari, yangi aviatsiya, gaz inshootlari, sun'iy texnologiyalar va suyuq yoqilg'i, po'lat konstruktsiyalar, gidroenergetika, barrelli harbiy texnika, shlaklardan sanoatda foydalanish va boshqalar. Evakuatsiya oliy ta'lim tizimi uchun jiddiy sinov bo'ldi. Ilgari bosib olingan hududlarda joylashgan 147 ta ta'lim muassasasi evakuatsiya qilindi va front zonasidana uzoqlashtirildi. Ko'pchilik o'z faoliyatini to'xtatdi, qayta tashkil etildi yoki boshqalar bilan birlashtirildi. Ko'pincha evakuatsiya tartibsiz, oldingi chiziq rahbariyati tomonidan amalga oshirildi. Tovar universitetlari vahima qo'zg'ashdi. Moskva tarixiy arxividagi vaziyat shundan dalolat beradi. 1941-yil oktyabr oyida institut rektori I. I. Mar tomonidan tashlab ketilgan edi. Tynov va go'yoki og'zaki buyruq asosida tugatilgan. Faqat yangi rektor bo'lgan professor P. P. Smirnovning hal qiluvchi harakatlari universitetni saqlab qoldi. 1942 yil mart oyi holatiga ko'ra 196 ta universitet vaqtincha yopildi va bir muddat birlashdi. Qattiq asosda 8751 kishi bor edi. Evakuatsiya natijasida muassasalar sharqqa yo'l oldi. Boshqarish qulayligi uchun va qozoq, o'zbek, tojik,

Turkmanistonga, Qirg'iziston ittifoq respublikalari, Komi ASSR, Udmurt ASSR, Boshqird ASSR, Perm, Orenburg va boshqa viloyatlar, Butunittifoq qo'mitasining bir qismi SSSR Xalq Komissarlari Soveti qoshidagi oliy maktab Tomskga ko'chirildi. [2]

SSSR Xalq Komissarlari Kengashining 1941 yil 2 iyuldagi 1803-sonli, 1940 yilda kiritilgan farmoni bekor qilindi. Oddiy va kichik qo'mondonlik tarkibining bolalari uchun 8-10-sinflarda o'qish to'lovlari qizil Armiya va dengiz floti. Partiya va sovet organlarining talabiga binoan SSSR Leningrad Xalq Komissarlari Kengashi 1942-yil 25-sentabrda ham talabalarni o'qish to'lovidan ozod qildi. 8-10 sinflar. Moskva va Leningradda 8-10-sinflarda o'qish to'lovi 200 rublni tashkil etdi yiliga, boshqa shahar va qishloqlarda - 150 rubl. Leningrad shahar partiya qo'mitasi byurosi 25 oktyabr 1941 yil oktyabr oyida Leningrad shahar kengashi ijroiya qo'mitasi 25 oktyabrdan boshlab talabalar uchun darslar tashkil qilishni buyurdi.

7-10 sinflar. 1942-yilda qamalda qolgan shaharda o'ninchi sinfni 542 nafar o'quvchi tamomlagan. Ular uchun 30 iyun kuni Pionerlar saroyida umumshahar bayrami tashkil etildi. 1942 yil 26 fevralda Butunittifoq Bolsheviklar Kommunistik partiyasi Markaziy Qo'mitasi "Talabalar kontingentini saqlab qolish to'g'risida" qaror qabul qildi. Katta o'rta maktab" 8-10-sinf o'quvchilarini fabrikalarga safarbar qilishni taqiqladi, fabrikalar, tog'-kon va maxsus ish, o'quv jarayonida talabalarni yirtib tashlash vaqtinchalik ish uchun darslar. 1942 yil 31 iyulda RSFSR Davlat reja qo'mitasi RSFSR Xalq Komissarlari Sovetiga yo'llagan memorandumda shunday xabar berdi: Xalq Komissarligi. RSFSR tariqida Novosibirskdagi ta'lim va ta'lim tizimining holati haqida ma'lumot yo'q. Viloyati, Krasnoyarsk o'lkasi, Uzoq Shimol viloyatlari, Yakutsk va Buryat-Mo'g'uliston ASSR. Gorkiy, Kuybishev, Molotov va boshqa shaharlarda vaziyat qoniqarsiz edi. Chelyabinsk viloyatlari, Oltoy o'lkasi, Mari va Tatar Avtonom Sovet Sotsialistik Respublikalari. Ayniqsa, milliy respublikalardagi o'rta maktabning ahvoli achinarli edi. Ukrainada, Belorussiyada, Boltiqbo'yi mamlakatlarida, Moldovada bosqinchilar boshchilik qilgan. Taxminan 1941-yil 1-dekabr holatiga ko'ra, Dog'iston chegaralarigacha bo'lgan frontda 7811 nafar bola o'qishga qabul qilinmagan. 1941-1942 o'quv yili boshida Dog'iston maktablarining 8-10-sinflarida 3169 kishi o'qidi. 1942-1943 o'quv yilining boshlanishiga qadar 1443 o'quvchi qoldi. SSSR Xalq Komissarlari Sovetining qarorlari 1942 yil 15 oktyabrdagi 1695-son va 1696-sonli 8-10-sinflarda o'qish to'lovidan ozod qilingan. Bu maktablarning Qirg'iziston SSRdagi qirg'iz o'quvchilari, tojik tilida tojik va o'zbek o'quvchilari SSR, 1943 yil 5 yanvardagi 5-son Farmoni - talabalar qozoqlar, uyg'urlar, o'zbeklar va tatarlar. Qozog'iston SSRda 1943 yil 27 fevraldagi 212 va 213-sonli farmonlari bilan - o'zbeklar, qoraqalpa- O'zbekiston SSRda ki, tojiklar, qirg'izlar, qozoqlar va mahalliy yahudiylar, ozarbayjonlar va armanlar Ozarbayjon SSRda 1943 yil 19 martdagi 302-sonli farmoni bilan - turkmanlar, o'zbeklar va Turkmaniston SSRdagi qozoqlar. Ota-onalarning yo'qolishi yoki ularning o'limi o'n minglab maktab o'quvchilariga ta'sir qildi qarovsiz qoldirilgan. Ichki ishlar organlari rahbarlarini muntazam xabardor qilib turdi hibsga olinganlarning 50% gacha bo'lgan o'quvchilarni ko'chadan olib chiqish bo'yicha maktablar: Sverdlovskda viloyat - 65%, Moskva viloyatida - 60%, Moskvada - 50%⁹⁴. Faqat 1942 yilda Moskvada 10 000 ga yaqin bolalar o'qishga yoki ishlamaydilar. Ayniqsa, ularning soni ortdi 1941 yil dekabrgacha Leningradda soni - 87%. 1941 yil oxiri - 1942 yil boshida maktablarning ko'pchiligi ishni to'xtatishga majbur bo'ldilar. 1941-1942 o'quv yilining qish oylarida sinflar faqat 39 maktabda davom etdi - bomba boshpanalarida. 1942 yil yanvariga kelib quyi sinflarda 36 ming talaba qolgan, ammo keyingi ikki oy ichida ularning soni keskin kamaydi. [3]

Respublika ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy hayotining barcha jabhalarida chuqur iz qoldirgan fashistik Germaniya bilan ayovsiz urush xalq ta'limiga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. O'zbekiston maktablari ishida ko'p qiyinchiliklar tug'dirdi. Xususan, urushning dastlabki davrida xalq ta'limi

ehtiyojlari uchun ajratiladigan mablag'lar sezilarli darajada qisqartirildi. Strategik tashabbus sovet qo'mondonligi qo'liga o'tishi bilangina O'zbekiston Xalq Maorif Komissarligi byudjeti biroz ko'paya boshladi. Shunday qilib, 1943 yilda u 435 va 1944 yilda 670 million rublni tashkil etdi. Ularning 50% dan bir oz ortig'i maktab ta'limiga to'g'ri keldi. [4]

Rublning tez qadrsizlanishini hisobga olsak, bu aniq maktab ehtiyojlari uchun yetarli bo'lmagan miqdor ekanligini aytishimiz mumkin. Chunonchi front uchun ta'minotning o'zi bu davrda katta xarajatlarni talab qilar edi. Bundan tashqari mehnatga jalb etish ham 1,5 baravarga oshirilgan edi.

Urush ta'lim muassasalarini kadrlar bilan ta'minlashga qattiq ta'sir ko'rsatdi. Fashistik agressiyadan oldin maktab o'qituvchilari umumiy sonining 74,6 foizini erkaklar tashkil etgan. Urush boshlanishi bilan ularning katta qismi armiya saflariga chaqirildi. Oqibatda o'qituvchilarning keskin tanqisligi yuzaga keldi. Bu esa, o'z navbatida, faoliyat yuritayotgan maktablar sonining kamayishiga sabab bo'ldi. Masalan, 1942/43 o'quv yilida o'qituvchilarning frontga safarbar etilishi munosabati bilan respublikada 200 ta boshlang'ich maktab ishlamadi. Milliy maktab ayniqsa jiddiy qiyinchiliklarni boshdan kechirdi. 1942 yilda Respublika Xalq Maorif Komissarligining Kadrlar bo'limining ma'ruzasida ta'kidlanganidek, "Milliy harbiy qismlarning tashkil etilishi va Qizil Armiya saflariga ommaviy chaqiruv bilan birga, o'qituvchilar tarkibida katta bo'shliq paydo bo'ldi. Bepul ishga qabul qilish bilan qamrab ololmaydigan o'zbek maktablari. Kadrlar bo'limi o'zbek maktablari bu yilgi o'qishni to'xtatmaslik uchun maktabni erta tugatish yoki oliy o'quv yurtlari talabalarini uzoq muddatli amaliyot uchun maktablarga yuborish zarur, deb hisoblaydi". [5]

Kadrlar masalasi dolzarb edi. Bundan tashqari chetki o'lkalarni kadrlar bilan ta'minlash ham mushkullashib borgan. Maktablarda o'qituvchilar sonida yetishmovchiliklar kuzatilganligi haam arxiv hujjatlarida qayd etilgan.

Maktab binolarining salmoqli qismi respublikaga evakuatsiya qilingan harbiy qismlarga, gospitalar, harbiy ta'lim muassasalari, oliy o'quv yurtlari, mehribonlik uylari va boshqalarga berilishi maktablar sonining qisqarishi va ularning ish xarakteriga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Masalan, Toshkentda harbiy harakatlar boshlanishi bilan 40 ga yaqin maktab binosi evakuatsiya qilingan korxonalar va muassasalarga o'tkazildi. Namangan viloyat ijroiya qo'mitasining 1941 yil 27 noyabrdagi qarori bilan. otliq diviziya shtab-kvartirasi 32-sonli maktab binosida joylashgan edi. 3 Uychi tumani maktablari evakuatsiya qilingan mehribonlik uyi Uchqo'rg'on internatiga joylashtirildi. 4 Respublika bo'ylab jami 180 ta maktab binosi mudofaa va mudofaa uchun o'tkazildi. evakuatsiya ehtiyojlari. [6]

Bu maktablarning o'quvchilari allaqachon gavjum bo'lgan boshqa ta'lim muassasalarining jamoalari bilan birlashdilar. Vaziyat evakuatsiya qilingan bolalarning katta oqimi bilan og'irlashdi, ular ham o'qishga topshirilishi kerak edi. Xususan, 1941 yil noyabrdan 1942 yil oktyabrgacha. O'zbekistonga 40 ming maktab yoshidagi bolalar keldi. Hukumat sharoitda maktablarning katta qismi uch, hatto to'rt smenada ishlashga majbur edi. Toshkent shahridagi maktablarda bir sinfdagi maktab o'quvchilari soni 50-60 nafarga yetdi. Ularning ko'pchiligida yetarlicha o'quv xonalari yo'qligi sababli darslar foyeda, hatto ochiq havoda ham o'tkazildi.

Xuddi shunday manzara respublikaning boshqa shahar va tumanlarida ham kuzatildi. Masalan, Samarqand shahridagi 45-maktab 1942—43-yillar qishi davomida binosiz edi. Samarqand viloyatining Kattaqo'rg'on shaharchasi 11 maktabdan 5 tasini harbiy ehtiyojlar uchun va hokazo. Maktab binolarining keskin tanqisligi faqat 1943 yil oxiridan boshlab bartaraf etila boshlandi. o'sha yilning 16 iyulida ittifoq hukumati tomonidan 1943-44 yillarda boshlang'ich, to'liq

bo'lmagan o'rta va o'rta maktablarda bolalarning ta'limini to'liq qamrab olish maqsadida boshqa maqsadlarda foydalanilgan maktab binolarini bo'shatish to'g'risidagi farmoyish qabul qilinganidan keyin. Bu muammoning ijobiy hal etilishiga SSSRning g'arbiy viloyatlarining bosib olingan hududlari tozalanishi bilan boshlangan O'zbekistonga vaqtincha jo'natilgan korxonalar va muassasalarni qayta evakuatsiya qilish ham ta'sir ko'rsatdi.

Maktab va o'quv binolarining aniq etishmasligi bilan bir qatorda, boshqa omillar ham to'liq o'quv jarayonini tashkil etishga sezilarli darajada to'siq qildi. Xususan, maktablar yoqilg'iga juda muhtoj, daftar, ruchka, qalam, darslik, ko'rgazmali qurollar yetishmas edi. Talabalar yomon kiyingan va kiyimsiz edi. Ularning aksariyati yarim och qolgan edi. Natijada, muvaffaqiyat ulushi juda past bo'ldi va maktabni tark etish darajasi qabul qilib bo'lmaydigan darajada yuqori edi. Biroq, urush davri qiyinchiliklariga qaramay, umumta'lim maktablari ishi to'xtatilmadi. Ta'lim organlari va o'qituvchilar jamoasi maktablar tarmog'ini va o'quvchilar kontingentini saqlab qolish uchun qo'llaridan kelganini qildilar. Iqtisodiy va ma'naviy ishlab chiqarishning barcha sohalari singari urush boshlanishi bilan mahalliy maktab ham urush davri talablariga muvofiq qayta qurila boshladi. [7]

O'qituvchilar ta'tildan muddatidan oldin qaytdilar, o'quvchilar yozgi ta'tildan chaqirilib, kolxozlarga yordam berish uchun foydalanildi. sovxoz, sanoat korxonalarini, shuningdek, maktablarni yangi o'quv yiliga tayyorlashda faol ishtirok etishdi. Shunday qilib, 1941 yil iyulda birgina Toshkent viloyatida 4900 nafar o'qituvchi va 62400 nafar maktab o'quvchilari tashkilotchilik va yuqori mehnat unumdorligi ko'rsatib ishlab chiqarishda, kolxoz va sovxozlarda mehnat qila boshladilar.

Shu bilan birga, professor-o'qituvchilar va talabalarning boshlang'ich harbiy tayyorgarligi, shuningdek, ularning ishlab chiqarishda band bo'lmagan shaxslarni havo hujumidan mudofaa va kimyoviy mudofaa (HKH) vositalari orqali o'qitishda ishtirok etishga alohida e'tibor qaratildi. Masalan, 1941 yil 9 iyulda bo'lib o'tgan shahar majlisida. Toshkentda o'qituvchilar harbiy ishlarni tezroq o'zlashtirish va o'z-o'zini himoya qilish guruhlari - PVHOni yaratishda faol yordam berish majburiyatini oldilar.

Bunday uchrashuvlar respublikamizning barcha shahar va tumanlarida bo'lib o'tdi. Toshkent viloyati bo'yicha 67 ming o'quvchi va o'qituvchilar 28 soatlik dastur bo'yicha kurslarni tamomlab, PPE me'yorlarini topshirdilar. Toshkent shahridagi faqat bitta maktab o'qituvchilari 1941-yil yozida 121. 400 nafar uy bekasi zenit va kimyoviy mudofaa vositalariga o'qitildi. Farg'ona viloyatida 1941-yil 1-oktabrda 80215 kishi harbiy tayyorgarlikka qamrab olindi.

Urush sharoitida o'qituvchilarning vazifalari sezilarli darajada kengaydi. Ular nafaqat maktab yoshidagi barcha bolalarni ta'lim bilan qamrab olish, ta'lim-tarbiya ishlarini qayta qurish va sifatini oshirish kabi muhim davlat vazifalarini hal qilishlari, balki o'quvchilar va aholi o'rtasida ommaviy mudofaa va tarbiyaviy ishlarni rivojlantirish, tizimli yordam ko'rsatishlari kerak edi. o'rim-yig'im va uni yig'ishtirish uchun kolxoz va sovxozlarga, ota-onasi frontga ketgan yoki ishlab chiqarishda og'ir mehnat bilan band bo'lgan bolalarga har kuni g'amxo'rlik qilish. Biroq, paydo bo'lgan turli xil vazifalar bilan birga, tinchlik yillarida bo'lgani kabi, maktab yoshidagi bolalarning umumiy ta'lim olishini ta'minlash uchun kurash ustuvor bo'ldi. Shu bilan birga, evakuatsiya qilingan bolalarni, frontdagi askarlarning farzandlarini hisobga olish va mahalliy millat o'quvchilari kontingentini yuqori sinflarga saqlab qolishga alohida e'tibor qaratildi.

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Министерство обороны Российской Федерации. Великая отечественная 1941–1945 Годов в двенадцати томах. МОСКВА-2014. ст.456
2. Министерство обороны Российской Федерации. Великая отечественная 1941–1945 Годов в двенадцати томах. МОСКВА-2014ст.475
3. Министерство обороны Российской Федерации. Великая отечественная 1941–1945 Годов в двенадцати томах. МОСКВА-2014. ст. 487
4. O`zMA, 94-fond, 477-ro`yxat., 4391-ish, 169-bet.
5. O`zMA, 94-fond, 5-ro`yxat., 4023-ish, 70-bet.
6. O`zMA, 94-fond, 5-ro`yxat., 4667-ish, 69-bet.
7. O`zMA, 94-fond, 456-ro`yxat., 2-ish, 304-bet